

บทที่ ๓

วิเคราะห์อวจนภาษาที่เป็นสื่อการสอนในทีฆนิกาย

สำหรับในบทที่ ๓ นี้ จะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงอวจนภาษาของพระพุทธองค์ ที่พระองค์ทรงใช้ในการสื่อสารและการเผยแผ่ธรรม พระพุทธองค์ทรงเป็นทั้งนักวาดศิลป์ นักสื่อสารที่มีปรีชาสามารถเข้าใจในหลักการสื่อสารเป็นอย่างดีทะลุปรุโปร่ง สามารถที่จะสื่อสารกับบุคคลได้ทุกคนทุกประเภท ทุกสถานที่ จนประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่พระองค์ทรงตั้งไว้ ซึ่งจะได้นำเสนอขยายความในการวิเคราะห์เป็นลำดับไป

อวจนภาษาคือภาษาท่าทางหรือสัญลักษณ์ที่พระพุทธองค์แสดงออกเพื่อเป็นการสื่อสารให้เข้าใจได้ว่า พระพุทธองค์ต้องการบอกหรือแสดงเพื่อให้สาวกเข้าใจ ในข้อธรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงแสดงด้วยการไม่พูด หรือการเปล่งวาจาออกมา แต่สาวกก็สามารถเข้าใจได้ในข้อธรรมเหล่านั้น

๓.๑ อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องด้วยระยะทางหรือพื้นที่

จากเนื้อหาสำคัญของอวจนภาษา ที่เกี่ยวเนื่องด้วยระยะทางหรือพื้นที่ อาทิเช่น อติหุรันังไกลเกินไป อุปริवादํ นังในที่เหนือลม หรืออุนตปฺปเทสํ นังในที่สูง ลักษณะการใช้พื้นที่ของพระพุทธองค์คือ การประทับนั่งอยู่ตรงกลางหมู่สงฆ์ ลักษณะการใช้พื้นที่ของพระพุทธองค์ในพระสูตรคือบอกให้ผู้พบเห็นได้ทราบถึงสถานภาพ ความเป็นผู้นำหรือศาสดาของภิกษุทั้งหลาย อย่างในมหาปริณิพพานสูตร^๑ พระองค์เสด็จเข้าสู่เรือนพักแรม ประทับนั่งพึงเสากลาง ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก การประทับนั่งเช่นนี้ ย่อมแสดงออกให้ผู้พบเห็นได้ทราบทันทีว่า ผู้ที่นั่งอยู่ท่ามกลางหมู่สงฆ์นี้แล คือพระศาสดา หรือว่าที่พบในสังคิติสูตร^๒ “ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปยังเรือนพักแรม” อย่างที่พระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่ห้องพระโรง ประทับนั่งพึงเสากลาง ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก การที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นอย่างนี้ ย่อมเข้าใจได้ว่า นั่นคือศาสดา ของพวกเขาทั้งหลาย ที่พบในสามัญญผลสูตร^๓ ตอนที่หมอชีวกโกมารภัจ ได้นำเสด็จพระเจ้าอชาตศัตรูเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ก็ได้กล่าวถึงลักษณะการใช้พื้นที่เพื่อการสื่อสารของพระพุทธองค์เอาไว้เช่นกันว่า “ขอเดชะ ผู้ประทับนั่งพึงเสากลาง ผินพระพักตร์ไปทาง

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑-๑๓๒/๗๗.

^๒ ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๙๖/๒๔๗.

^๓ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐/๔๘.

ทิศตะวันออกข้างหน้าภิกษุสงฆ์ นั้นแลคือพระพุทธรเจ้า พระเจ้าข้า” โดยไม่ต้องเอ่ยคำเป็นลักษณะของการแจ้งให้ทราบประการหนึ่ง

ดังนั้น แม้ในปัจจุบัน ลักษณะการใช้วจนภาษาเช่นนี้ก็มีปรากฏอยู่ทั่วไป โดยเห็นได้จากผู้นำหรือผู้เป็นหัวหน้าจะนั่งอยู่หัวโต๊ะหรือเดินตรงกลาง เยื้องไปข้างซ้ายหรือขวาเรื่อยไป คือผู้เป็นลูกน้องหรือผู้มีสถานภาพต่ำกว่า เช่น การประชุมและการเดินทางไปตรวจงานของผู้นำ เป็นต้น ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาที่เกี่ยวกับการใช้พื้นที่และระยะห่างเพื่อการสื่อสาร ซึ่งลักษณะที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สุตตันตปิฎกโดยทั่วไป การใช้พื้นที่ในการสื่อสาร เพื่อสนทนาหรือพุดคุยถามปัญหาเมื่อเข้าไปถึงที่ที่เหมาะสม ซึ่งในพระไตรปิฎกเรียกว่า ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง คนที่เป็นบัณฑิตเข้าไปหาบุคคลผู้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นครูแล้วยอมนั่งลง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง เนื่องจากเป็นผู้ฉลาดในที่นั่งการนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งดังกล่าว ผู้วิจัยอธิบายเหตุผลได้ว่า เพื่อเว้นโทษอันเกิดจากการนั่งไม่เหมาะสม

๓.๒ อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวลา

อวจนภาษา ที่เกี่ยวกับเรื่องเวลาของพระพุทธรองค์มีเนื้อหาสำคัญของอวจนภาษาหรือเวลา ทรงกำหนดเพื่อกระทำพุทธรกิจในแต่ละวันนั้น ที่พบในพระสูตรต่าง ๆ คือ ในปาฏิกสูตร เมื่อรุ่งเช้าพระพุทธรองค์ จะเสด็จออกบิณฑบาต แต่ทรงพิจารณาเห็นว่าเวลายังเข้าเกินไปที่พระพุทธรองค์ทรงกระทำกิจในแต่ละวัน สืบเนื่องจากพระจริยาวัตรที่พระพุทธรองค์ทรงปฏิบัติเป็นประจำวัน ที่มาในสังคาลสูตร^๔ เมื่อเวลาเช้า พระพุทธรเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตตามปกติ และได้พบสังคาลมาณพให้วทิตในระหว่างทางเสด็จอย่างนี้ ดังนั้นเวลาที่พระพุทธรองค์ใช้ในการแสดงธรรมนั้น พระพุทธรองค์ได้กำหนดแน่นอนว่าเป็นเวลาใด ในอัมพัฏฐสูตร^๕ พระพุทธรองค์ทรงสนทนาธรรมเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะกับอัมพัฏฐมาณพ ซึ่งเดินทางเข้าเฝ้า โดยเวลาในพระสูตรนี้ปรากฏว่า เวลานั้นคือเวลาเที่ยงวัน ที่พบในกฎทันตสูตร^๖ ก็เช่นกัน พระพุทธรองค์เสด็จจาริกไปถึงแคว้นมคธ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ถึงหมู่บ้านพราหมณ์ชาวมคธชื่อชาณุมัตประทับอยู่ในสวน อัมพลัญจิกาใกล้หมู่บ้าน พราหมณ์และคหบดีทราบข่าว จึงชวนกันเข้าเฝ้า จะพบว่ามีปัญหาเรื่องอะไรเกิดขึ้น พระองค์เมื่อทรงพิจารณาเห็นจะทรงเสด็จไปแสดงธรรมเพื่อไขปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังในทันที หรือที่พบในชนวสสูตร^๗ ท่านพระอานนท์ปรารภชาวมคธผู้เคยบำรุงพระรัตนตรัยพิจารณาถึงเหตุนี้ผู้อยู่ในที่สงัดเพียงลำพัง พอใกล้สว่าง จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๙๙.

^๕ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๔/๘๗.

^๖ ที.มี. (ไทย) ๙/๓๒๓/๑๒๕.

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๙/๒๐๕.

ดังนั้น จะพบว่าพระพุทธรองค์มิได้กำหนดเวลาเจาะจงไว้ เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จไปแสดงธรรม พระพุทธรองค์ทรงแผ่พระสัพพัญญุตญาณ ทรงพิจารณาอุสสวัตโลก ทรงเห็นเข้ามาภายในข่ายคือพระญาณ แต่โดยมากหากเป็นการแสดงธรรมหรือประทานโอวาทในประชุมสงฆ์ในโรงธรรมสภา พระพุทธรองค์คงต้องกำหนดเวลาแน่นอน เพื่อความพร้อมเพรียงของภิกษุสงฆ์ ที่จะเดินทางมาจากที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน เพื่อให้ตามกาลและเวลา แต่เหตุผลประการหนึ่งที่สำคัญในการแสดงธรรมของพระพุทธรองค์ ที่ผู้วิจัยพบคือ การพิจารณาอุปนิสัยของผู้ฟังว่า ผู้ฟังธรรมในช่วงนั้นสนใจเรื่องอะไร หากมีปัญหาเกิดขึ้น ไม่ว่าเวลาไหน พระพุทธรองค์จะทรงเสด็จไปแสดงธรรมไขปัญหาโดยทันที

๓.๓ อวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย

อวจนภาษา ที่ปรากฏทางกาย คือ การแสดงท่าทางหรืออิริยาบถต่าง ๆ เช่น อิริยาบถเดิน อิริยาบถนั่ง อิริยาบถนอน อิริยาบถนั่ง และอิริยาบถการใช้สายตา ภาษากายหรือภาษาท่าทางที่พระพุทธรองค์ทรงใช้ในทีฆนิกาย สุตตันตปิฎกนี้ อาทิเช่นอัมพปฐกสูตร^๘ พระพุทธรองค์เสด็จออกจากพระวิหารทรงจงกรมอยู่ ผู้ศึกษาได้แยกตามอิริยาบถใหญ่ คือ ตามที่พระพุทธรองค์ทรงใช้เพื่อการสื่อสารและเผยแผ่พุทธธรรมที่พบในพระสูตรต่าง ๆ คือ อิริยาบถเดินที่พบในพระสูตรต่าง ๆ ในทีฆนิกายนี้ ได้กล่าวถึงลักษณะการเดินของพระพุทธรองค์ เพื่อการสื่อสารไว้ดังมีเนื้อความปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ดังนี้ คือ อุทุมพรกสูตร^๙ พระพุทธรองค์ ทรงสดับถ้อยคำสนทนาระหว่างสันธานคหบดีกับนิโครธปริพาชกนี้ ด้วยทิพโสตธาตุอันบริสุทธิ์ ครั้นนั้น พระพุทธรองค์ ลงจากภูเขาคิชฌกูฏแล้วเสด็จเข้าไปยังสถานที่ให้เหยื่อนกยูง ที่ฝั่งสระโบกขรณีสุมาคธา เสด็จจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ณ สถานที่นั้นในอัครัญญสูตร^{๑๐} พระพุทธรองค์เสด็จออกจากที่สถิกรัณ เสด็จจงกรมอยู่ที่กลางแจ้งที่ร่มเงาปราสาทในเวลาเย็น ซึ่งเป็นเวลาที่พระองค์เสด็จออกจากที่พักผ่อนเพื่อแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท เมื่อวาเสฏฐสามเณรและภราทวาชะสามเณรมองเห็นจึงเข้าเฝ้า พระพุทธรองค์จึงแสดงธรรมเกี่ยวกับเรื่องวรรณะให้แก่สามเณรทั้งสองซึ่งมีชาติเป็นพราหมณ์ได้ฟัง ลักษณะการเสด็จเดินจงกรมอยู่ ณ ที่กลางแจ้งที่ปรากฏในพระสูตรดังกล่าวข้างต้น ซึ่งอาจเป็นลานกว้างดังเช่นลานวัดในปัจจุบันในเวลาเย็นซึ่งเป็นเวลาที่พระองค์ทรงเปิดโอกาสให้บุคคลเข้าเฝ้าเพื่อฟังธรรม เป็นการแสดงพระองค์โดยใช้การเดินจงกรมแทนคำพูดเพื่อแจ้งให้ผู้พบเห็นได้ทราบว่า “พระองค์เปิดโอกาสให้เข้าเฝ้าได้แล้วในเวลานี้” อย่างนี้เป็นอวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย

พระอิริยาบถเดินของพระพุทธรองค์ ที่ปรากฏในทีฆนิกาย ซึ่งพระพุทธรองค์ทรงแสดงออกเพื่อการสื่อสาร คือ การเดินจงกรม ซึ่งหมายถึงการเดินไป เดินมา โดยมีสติกำกับตลอดเวลา ลักษณะ

^๘ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๔/๘๗.

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๔/๓๗.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

การเดินที่ปรากฏทั้ง ๓ แห่งในทีฆนิกาย พระพุทธรองค์ทรงแสดงออกเพื่อแทนคำพูด เป็นการแจ้งให้ทราบความประสงค์ของพระองค์โดยไม่ตรัสพระดำรัสอะไร ลักษณะการเดินจงกรม ถึงแม้ในพระสูตรมิได้พรรณนาไว้ชัดเจนนัก ว่ามีลักษณะการเดินอย่างไร และเพื่อจุดประสงค์หลักอะไร โดยวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร การเดินจงกรมที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงออก เป็นการแสดงพระองค์ให้ผู้ ที่พระองค์ประสงค์จะแสดงธรรมให้ฟังได้เห็น นอกจากการเดินจงกรมซึ่งพระพุทธรองค์ทรงแสดงออก เพื่อการสื่อสารดังปรากฏในสูตรต่าง ๆ ในทีฆนิกายแล้ว การเดินเข้าไปยังหมู่บ้าน พระองค์ยังได้บัญญัติเป็นข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุสงฆ์ เรียกว่า เสดยวัตร จุดประสงค์หลักที่บัญญัติเป็นข้อปฏิบัตินี้ก็เพื่อสร้างนิสัยให้ภิกษุสงฆ์ มีกิริยาท่าทางสงบเสถียร สාරวม สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น อย่างนี้ เป็นต้น

อิริยาบถนั่ง พระอิริยาบถนั่งของพระพุทธรองค์ ที่พระองค์ทรงแสดงเพื่อการสื่อสารหรือที่พระองค์ทรงแสดงเพื่อการเผยแผ่ธรรมะนั้น มีปรากฏอยู่ในทุกพระสูตร แต่มิได้บอกถึงลักษณะการประทับนั่งของพระพุทธรองค์ไว้อย่างกระจ่างนัก เพียงแค่บอกให้ทราบว่า พระพุทธรองค์ทรงเสด็จมาประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ที่ภิกษุได้ปูลาดไว้เท่านั้น ดังมีเนื้อความปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ดังนี้ คือ ในพรหมชาลสูตร^{๑๑} ลำดับนั้น พระพุทธรองค์ ทรงทราบคำสนทนาของภิกษุเหล่านั้น จึงเสด็จไปที่ห้องประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลายเวลานี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร พูดเรื่องอะไรค้างไว้” เป็นอวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย ในมหาสิสุต^{๑๒} มีเนื้อความว่า “ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากพระวิหาร ไปประทับนั่งบนอาสนะที่สามเณรสีหะจัดไว้ในร่มเงาพระวิหาร ลำดับนั้น พราหมณทูตชาวโกศลและชาวมคธเหล่านั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้สนทนากับพระผู้มีพระภาคพอคั่นเคยกันดีแล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควร” เป็นอวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย ในมหาปทานสูตร^{๑๓} มีเนื้อความว่า “พระผู้มีพระภาคทรงสดับคำสนทนาของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพโสตธาตุอันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ เสด็จลุกจากพุทธอาสน์เข้าไปที่ห้องนั่งใกล้กระมณทปประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว” เป็นต้น

อิริยาบถนั่งของพระพุทธรองค์ที่ปรากฏในพระสูตรทั้งหลาย คือ การนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ลักษณะการนั่งดังกล่าว แสดงออกถึงความมองอาจ ความมั่นใจในพระองค์ กล่าวเผชิญหน้าและพร้อมที่จะแก้ไขปัญญาหรือตอบคำถามผู้ฟัง ไม่หวั่นไหวเหมือนจะหลบหนีจากผู้ฟัง อวจนภาษาในอิริยาบถนั่งนี้ พระพุทธรองค์ทรงแสดงออกเพื่อแทนคำพูด เพื่อแจ้งให้ทราบถึงความพร้อมในการแสดงธรรมของพระพุทธรองค์ และแจ้งให้ผู้ฟังได้ทราบว่า ต่อจากนี้ไปพระพุทธรองค์จะแสดงธรรมแล้ว ให้ตั้งใจฟังโดยเคารพ อย่างนี้ เป็นต้น

^{๑๑} ที.ส. (ไทย) ๙/๑๔๘/๔๗.

^{๑๒} ที.ส. (ไทย) ๙/๓๖๓/๑๕๓.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒/๒.

อิริยาบถนอน พระอิริยาบถนอนของพระพุทธองค์ ที่ปรากฏในพระสูตรทั้งหลายเรียกว่า การสำเร็จสี่หไสยาหรือสี่หไสยาสน์ คือ การนอนแบบราชสีห์ ซึ่งในทีฆนิกายนี้ได้กล่าวถึงพระอิริยาบถนอนของพระพุทธองค์ ดังมีเนื้อความปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ดังนี้ คือ มหาปรินิพพานสูตร^{๑๔} มีเนื้อความว่า “พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสี่หไสยาโดยพระปรีศว์เปื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท ทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงกำหนดพระทัยพร้อมจะเสด็จลุกขึ้น” ในพระสูตรเดียวกัน เมื่อพระพุทธองค์ใกล้เสด็จปรินิพพาน ทรงเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่ ได้รับสั่งให้พระอานนทที่ตั้งเตียงเพื่อพระองค์จะทรงพักผ่อน ในพระสูตรกล่าวเอาไว้ว่า “ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสี่หไสยาโดยพระปรีศว์เปื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท ทรงมีสติสัมปชัญญะ” ในสังคีตสูตรก็กล่าวเอาไว้เช่นเดียวกัน และอย่างในเสวยยาสูตร^{๑๕} “พญาราชสีห์ย่อมสำเร็จการนอนตะแคงขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า สอดหางเข้าในระหว่างโคนขา มันตื่นขึ้นยืดกายส่วนหน้าแล้วเหลียวดูกายส่วนหลัง ถ้ามันเห็นกายผิดปกติหรือไม่ปกติอย่างไรไป มันย่อมเสียใจด้วยเหตุนั้น แต่ถ้าไม่เห็นอะไรผิดปกติ มันย่อมดีใน นี่เรียกว่านอนอย่างราชสีห์”

อิริยาบถนอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในพระสูตรทั้งหลาย คือการนอนในลักษณะนี้ ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญในการสื่อสารของพระพุทธองค์คือ การมีสติสัมปชัญญะในการนอน กำหนดใจว่าจะตื่นขึ้น ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงออกเพื่อเสริมคำพูดโดยทรงกระทำให้เป็นตัวอย่าง เพื่อสอนให้ภิกษุทั้งหลายมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลาทุกอิริยาบถ ว่านอกจากอิริยาบถท่าทางต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงออกนั้น จะเพื่อสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็นแล้ว การมีสติสัมปชัญญะกำหนดรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาทุกอิริยาบถเหล่านั้น ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสภายในตนอีกด้วย ดังได้แสดงมาแล้วนั้น

การนั่ง อิริยาบถหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงนี้ คือ การนั่งเฉยไม่ตรัสอะไร แสดงถึงการยอมรับหรือรับทราบ ในทีฆนิกาย สุตตันตปิฎกนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงอาการนั่งเมื่อมีผู้มาทูลนิมนต์ให้เสด็จเข้าไปเสวยภัตตาหาร หรือทูลให้รับนิมนต์ในเรื่องบางอย่าง เช่น การรับเรือนพักแรม ดังมีเนื้อความปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ดังนี้ คือมหาปรินิพพานสูตร^{๑๖} มีเนื้อความว่า “เมื่อเจ้าลิจฉวีทั้งหลายเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลนิมนต์ให้รับภัตตาหารในพระนครปาตลีบุตร แต่พระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์การรับนิมนต์เสวยภัตตาหาร หากพระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์พระองค์จะทรงนั่งแต่พระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์ของนางอัมพปาลีศคณิกาแล้ว จึงตรัสปฏิเสธพวกเจ้าลิจฉวีไปว่า “เรารับนิมนต์เพื่อฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ ของนางอัมพปาลีไว้แล้ว” หากพระองค์จะปฏิเสธไม่ทรงรับ พระองค์ก็จะตรัสบอกเหตุที่ไม่ทรงรับ

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๖/๑๔๕.

^{๑๕} องจตุกก (ไทย) ๒๑/๒๔๖/๓๖๐.

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

ในแต่ละพระสูตรที่ปรากฏอวจนภาษาคือการนิ่งนี้ มีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน คือ พระพุทธองค์ทรงรับนิมิตด้วยพระอาการดุชนิ และในทุก ๆ พระสูตรก็จะบอกเช่นเดียวกันว่า ผู้นิมิตได้ทราบว่าเป็นพระพุทธรูปรับนิมิต เพราะเห็นว่าพระพุทธรูปทรงนิ่ง การที่ผู้นิมิตทราบว่าพระพุทธรูป ทรงรับนิมิตด้วยอาการนิ่งนี้ เป็นไปโดยอัตโนมัติ หมายความว่า ในวัฒนธรรมของอินเดียสมัยนั้นน่าจะมีข้อตกลงเป็นการยอมรับและรู้จักกันโดยทั่วไปในสังคมว่า การนิ่งนี้เป็นการแสดงความเห็นด้วยหรือยอมรับในการกระทำหรือในคำพูดนั้น ๆ แต่หากไม่เห็นด้วยหรือไม่ยอมรับก็จะมี การโต้แย้งให้เหตุผลกัน จึงพอสรุปได้ว่า การนิ่ง หมายถึงการยอมรับหรือเห็นด้วยนั้น เป็นที่ยอมรับกัน ในสังคมในสมัยนั้น

๓.๔ อวจนภาษาที่ปรากฏทางกายภาพ

อวจนภาษาที่ปรากฏทางกายภาพคือ ลักษณะของรูปร่างหน้าตาถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือ ซึ่งในสมัยพุทธกาลบุคลิกลักษณะด้านรูปร่างถือเป็นสิ่งสำคัญ ต่อความ เชื่อถือศรัทธามาแต่โบราณของชาวอินเดีย คือความเชื่อเรื่องมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ของ พระพุทธองค์ มีเพียงพระองค์เดียวที่ทรงประกอบด้วยพระมหาบุรุษลักษณะบริบูรณ์ทั้ง ๓๒ ประการ ตามที่พระพุทธองค์ทรงใช้เพื่อการสื่อสารและเผยแผ่พุทธธรรมที่พบในพระสูตรต่าง ๆ คือโสณทัณฑ สุตร^{๑๗} มีเนื้อความว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าว่า พระสมณโคดมทรงละพระประยูรญาติผนวชแล้ว ฯลฯ ทรงสละทรัพย์สินเงินทองมากมายทั้งที่ฝังอยู่ในพื้นดินและในอากาศผนวชแล้ว ฯลฯ พระสมณโคดม กำลังหนุ่มแน่นมีพระเกศาดำสนิท ทรงพระเจริญอยู่ในปฐมวัยเสด็จออกจากพระราชวังไปผนวชเป็น บรรพชิต ฯลฯ พระสมณโคดมมีพระรูปร่างงามน่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องดุจพรม มีพระ วรกายดุจพรม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก ฯลฯ มีพระวาจาสุภาพประกอบด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน อย่างชาวเมือง นุ่มนวล เข้าใจง่าย ฯลฯ ทรงประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ฯลฯ ทรงมี ปกติตรัสเชื่อเชียว ตรัสผูกมิตรไมตรี อ่อนหวานไม่ทรงสยัพระพักตร์ ทรงเบิกบาน มักตรัสทักทายก่อน ฯลฯ เป็นผู้มั่งมีรูปร่างน่าดูน่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรม มีกายดุจพรม โอกาสที่จะได้ พบเห็นยากยิ่งนัก” หรืออย่างในอัมพพัฏฐสูตร^{๑๘} มีเนื้อความว่า “โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะ มหาบุรุษ ๒ ประการ ที่ปกปิด คือ พระคฤหที่เร้นอยู่ในฝัก และพระชีวทายาวให้ปรากฏแก่อัมพพัฏฐ มาณพและพราหมณ์โปกขรชาติผู้เป็นอาจารย์ซึ่งพราหมณ์โปกขรชาติ ได้ทราบข่าวลักษณะมหาบุรุษ ของพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ยังสงสัยจึงส่ง อัมพพัฏฐมาณพไปตรวจดูว่าเป็นจริงดังได้ทราบข่าวหรือไม่ เมื่อ อัมพพัฏฐมาณพเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ทรงบันดาลอิทธิทธิสาธิตให้เขามองเห็นพระคฤหที่เร้นอยู่ในฝัก และทรงแลพระชีวทายาสอดเข้าช่องพระกรรณทั้ง ๒ ข้างกลับไปมา สอดเข้าช่องนาสิกทั้ง ๒ ข้าง

^{๑๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๕๕๙/ ๒๔๗.

^{๑๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๕๕๙/๒๔๗.

กลับไปมาแผ่ปิดจนมิดมณฑลพระนลาฏ” หรือในกฎทันทสูตร^{๑๙} มีเนื้อความว่า “พระสมณโคตมมีพระรูปร่างน่าดูน่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก ฯลฯ พระสมณโคตมทรงประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ฯลฯ ทรงมีปกติตรัสเชื้อเชิญ ตรัสผูกมิตรไมตรีอ่อนหวานไม่ทรงสยิวพระพักตร์ ทรงเบิกบานมักตรัสทักทายก่อน ฯลฯ ทรงเป็นผู้ที่บริษัท ๔ สักการะเคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ฯลฯ เทวดาและมนุษย์มากมายเลื่อมใสพระสมณโคตม” และอย่างในอัครัญญสูตร^{๒๐} ทรงแสดงเรื่องกำเนิดวรรณะ ๔ มีพราหมณ์ เป็นต้น โดยแสดงลักษณะทางกายภาพของบุคคลผู้เป็นต้นกำเนิดของกษัตริย์ คือมหาสมมติราช ซึ่งมีลักษณะดังนี้คือ ที่มีรูปร่างกว่า น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า” อย่างนี้ เป็นต้น

ในแต่ละพระสูตรที่ปรากฏทางกายภาพคือการที่พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ อันเป็นลักษณะความสมบูรณ์พร้อมของร่างกาย ทั้งดงาม ประกอบด้วยบุญบารมียากที่จะได้พบ และความเชื่อในเรื่องดังกล่าวเป็นคำสอนในศาสนา จึงทำให้บุคคลทั้งหลายโดยเฉพาะกลุ่ม รูปมาณิกาซึ่งนิยมชมชอบในรูปร่างหน้าตานิยมชมชอบเป็นอย่างมาก ถือเป็นบันไดขั้นแรกของการสื่อสาร แต่หากลักษณะรูปร่างหน้าตาของผู้ส่งสาร ไม่น่าสนใจ ซ้ำร้ายชี้แหว่ รวมถึงมีวัจนภาษาด้านอื่นที่ไม่สะดุดตาน่าสนใจสำหรับผู้รับสารการส่งสารย่อมจะประสบปัญหาอุปสรรคมากขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

๓.๕ อวจนภาษาที่ปรากฏด้วยวิธีการสัมผัส

อวจนภาษาที่ปรากฏด้วยวิธีการสัมผัส หมายถึง อวจนภาษาที่เกิดจากการใช้การสัมผัสทางกาย เพื่อสื่อสารความรู้สึกและอารมณ์ เรียกการสัมผัสนี้ว่า ผัสสะ คือ จักขุสัมผัส ความกระทบทางตา โสตสัมผัส ความกระทบทางหู ฆานสัมผัส ความกระทบทางจมูก ชิวหาสัมผัส ความกระทบทางลิ้น กายสัมผัส ความกระทบทางกาย และมนัสสัมผัส ความกระทบทางใจ ซึ่งผัสสะ ๖ ประการนี้ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเอาไว้ว่า “สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกได้รับสัมผัส(ผัสสะ)ทางผัสสาयตนะ ๖ แล้วเกิดเวทนา (ความรู้สึก)” ที่พบในพระสูตรต่าง ๆ คือมหาลิสสูตร^{๒๑} มีเนื้อความว่า “มหาปิตริภิกษุชื่อว่าคัมภรอนทวารในอินทรีทั้งหลาย เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมในจักขุนทรี ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็เป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิฆมาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรี ถึงความสำรวมในจักขุนทรี ฟังเสียงด้วยหู ฯลฯ ตมกลืนด้วยจมูก ฯลฯ ลิ้มรส ด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ฯลฯ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมในมโนทรี” ดังกล่าวนั้น

^{๑๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓/๑๒๕.

^{๒๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

^{๒๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓/๑๒๕.

ดังนั้น อวจนภาษาที่ปรากฏด้วยวิธีการสัมผัส หมายถึง อวจนภาษาที่เกิดจากการใช้การสัมผัสทางกาย เพื่อสื่อสารความรู้สึกและอารมณ์ เช่น การจับมือ การแตะไหล่ ในทางพระพุทธศาสนา เรียกการสัมผัสนี้ว่า ผัสสะ ถึงแม้ว่าพระพุทธองค์ จะมีได้ทรงใช้การสัมผัสเพื่อประโยชน์แก่การสื่อสาร แต่พระองค์ก็ได้ชี้ให้เห็นประโยชน์และโทษของการใช้การสัมผัส แต่หากเป็นการสัมผัสที่ไม่เจือด้วยกิเลสตัณหาย่อมจะนำความสุขสงบมาแก่ผู้กระทำเช่นเดียวกัน ในส่วนของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน ซึ่งมีสถานภาพต่างจากคฤหัสถ์ การสัมผัสบางอย่างอาจให้โทษ เช่น การสัมผัสสตรี เป็นต้น การสัมผัสที่ประกอบด้วยกิเลสตัณหาดังคฤหัสถ์กระทำย่อม เป็นสิ่งไม่สมควรอย่างยิ่งสำหรับพระสงฆ์ เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ ควรตระหนักในข้อนี้เป็นอย่างดี

๓.๖ อวจนภาษาที่ปรากฏทางปริภาษา

อวจนภาษาที่ปรากฏทางปริภาษา คือ ภาษาที่ปรากฏมาพร้อมกับคำพูด เป็นลักษณะของน้ำเสียง ผู้ฟังสามารถสังเกตได้จากคำพูดที่บุคคลพูดออกมา มีความไพเราะ ก้องกังวาน ดัง ค่อย นุ่มนวล หรือแหบเครือ การอุทาน กระแอมไอ เป็นต้น เสียงถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพราะการใช้เสียงในการพูด มีความสำคัญอย่างมากต่อการสื่อสารความหมายและความรู้สึกไปสู่ผู้ฟัง เพราะผู้พูดที่สามารถใช้เสียงได้อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้ผู้ฟังสนใจและตั้งใจฟังในเรื่องที่พูดด้วยดี เช่น คำอุทาน คำกล่าวแสดงความชื่นชม ที่พบในพระสูตรต่าง ๆ คือ มหาปรินิพพานสูตร^{๒๒} มีเนื้อความว่าเมื่อพระพุทธองค์เสด็จออกจากบ้านของมหาอำมาตย์สุณิธะและมหาอำมาตย์วัสสการะ หลังจากเสวยภัตตาหารเสร็จ ทอดพระเนตรเห็นคนกำลังจะข้ามฟากแม่น้ำคงคา บางพวกเที่ยวหาแพ บางพวกผูกหุ่น จิ้งหรีด เปล่งอุทานออกมา เป็นคาถาว่า “คนพวกหนึ่งกำลังสร้างสะพาน ข้ามสระใหญ่ โดยมีได้แปดเปื้อนด้วยโคลนตมขณะที่คนอื่น พวกหนึ่งกำลังผูกหุ่นอยู่ คนผู้ฉลาดได้ข้ามพ้นไปแล้ว” มหาปรินิพพานสูตร^{๒๓} ตอนหนึ่งมีเนื้อความว่า “ซึ่งเป็นช่วงเวลาพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารคือยอมตาย เมื่อพระองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงน่าสะพรึงกลัว ขนพองสยองเกล้า ทั้งกลองทิพย์ก็ดังกึกก้อง ครั้นพระพุทธองค์ทรงทราบความนั้นจึงทรงเปล่งอุทาน ในเวลานั้นว่าพระมุณี ละกรรมทั้งที่ชั่วได้และชั่วไม่ได้ อันเป็นเหตุก่อกำเนิดเป็นเครื่องปรุงแต่งภพได้แล้ว ยินดีในภายใน มีใจมั่นคง ทำลายกิเลสที่เกิดในตนได้เหมือนนักรบทำลายเกราะได้ ฉะนั้นโสณทัณตสูตร^{๒๔} มีเนื้อความว่า “พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พราหมณ์โสณทัณตะขณะประทับอยู่ ณริมสระคัคครา เขตกรุงจำปา โดยได้ตรัสถามถึงเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์โสณทัณตได้กราบทูลว่า มี ๕ ประการ มีชาติตระกูลดีเป็นต้น เมื่อพระพุทธองค์ถามว่า

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๔๑/๓๗๒.

^{๒๔} ที.ส. (ไทย) ๙/๕๕๙/๒๔๗.

จะลดคุณสมบัติข้อใดลงได้หรือไม่ เมื่อพราหมณ์กราบทูลว่า ลดลงจนเหลือเพียงศีลและปัญญา พระพุทธองค์ทรงตรัสถามว่า จะลดลงอีกได้หรือไม่ พราหมณ์กราบทูลว่าไม่ได้ เพราะศีลและปัญญา ต้องมาคู่กันพระพุทธองค์ทรงตรัส เป็นคำกล่าวแสดงความชื่นชมว่า “อย่างนั้นแล พราหมณ์ อย่างนั้นแล พราหมณ์ ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลจะต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์”

ดังนั้น อวจนภาษาที่ปรากฏทางปริภาษาที่พบในพระสูตรต่าง ๆ คือ ภาษาที่ปรากฏมาพร้อมกับคำพูด เป็นลักษณะของน้ำเสียง ผู้ฟังสามารถสังเกตได้จากคำพูดที่พระพุทธองค์ทรงตรัสออกมาที่สื่อความหมายไปยังผู้ฟังด้วยความราบรื่น จะเอื้ออำนวยให้การสื่อสารดำเนินไป ซึ่งลักษณะของเสียงพูดที่ดีก็ต้องเป็นเสียงที่มีชีวิตชีวา แจ่มใส ต้องมีความพอเหมาะไม่เร็ว ไม่ช้าเกินไป ต้องไม่ดังหรือแผ่วจนเกินไป ต้องมีการเน้นในที่ที่ควรเน้น ต้องพูดอย่างชัดถ้อยชัดคำ ต้องมีลักษณะเชื่อมั่นในตนเอง และต้องมีลักษณะคล้ายการสนทนา ดังนั้น ลักษณะของบุคคลผู้มีเสียงดุจเสียงพรหม จึงถือเป็นปัจจัยหนึ่งของการได้รับความเคารพ นับถือ เชื่อถือ ผู้วิจัยศึกษาได้รวบรวมลักษณะการใช้ อวจนภาษาทางปริภาษาของพระพุทธองค์ จากการแสดงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสแก่บุคคลต่าง ๆ ซึ่งสังเกตจากคำและประโยค อันแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในทีฆนิกาย สุตตันตปิฎก คือคำอุทาน คำกล่าวแสดงความชื่นชม สมดังที่กล่าวมา

๓.๗ อวจนภาษาที่เป็นวัตถุภาษา

อวจนภาษาที่เป็นวัตถุภาษา วัตถุสิ่งของ คือ การใช้วัตถุสิ่งของเพื่อการสื่อสาร เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับรวมถึงวัตถุสิ่งของที่อยู่ตามธรรมชาติ ในทีฆนิกายนี้ไม่ปรากฏว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วัตถุเพื่อการสอนโดยตรง ที่ปรากฏโดยมาก เป็นการทรงนำวัตถุมาตรัสแสดงเพื่อเป็นอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบสื่อให้ผู้ฟังได้เห็นรูปธรรมชัดเจนในเนื้อหาธรรมะที่เป็นนามธรรม วัตถุที่ทรงนำมาแสดงนั้น เป็นสิ่งรู้จักคุ้นเคยของผู้ฟังธรรมอาจมีอยู่ตามธรรมชาติ หรือเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพ ลักษณะการนำวัตถุสิ่งของมาแสดงโดยทรงใช้เป็นอุปมาอุปไมย เพื่ออธิบายคำสอนของพระองค์ มีลักษณะดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกที่กำหนดขันธส่วนอดีตประกาศวาทะและแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ทั้งหมดถูกทิวฏฐิ ๖๒” นี้ซึ่งเป็นดุจตาข่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้เปรียบเหมือนชาวประมง หรือลูกมือของชาวประมงผู้ชำนาญ ใช้แหตลึงทอดลงหนองน้ำเล็ก ๆ ^{๒๕} ภิกษุทั้งหลาย ลูกมีปาก ๒ ข้าง เต็มไปด้วยธัญพืชชนิดต่าง ๆ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดงา ข้าวสาร คนตาดีเปิดดูยวานั้นออกพิจารณาเห็นว่า นี่เป็นข้าวสาร แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบเต็มไปด้วยของไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า ในกายนี้ มีผม ขน ไขข้อ มูตร ^{๒๖}

^{๒๕} ที.ส. (ไทย) ๙/๑๔๖/๔๖.

^{๒๖} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๗/๓๐๖-๓๐๗.

ดังนั้น อวจนภาษาที่เป็นสื่อการสอน ผลการศึกษาพบว่า อวจนภาษา ที่พระพุทธรองค์ทรงใช้ เป็นสื่อการสอนกับบุคลิภาพ คือลักษณะพฤติกรรมที่แสดงความเป็นสัญลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลซึ่งไม่เหมือนกัน เช่น ท่าทาง การแต่งกาย แสดงท่าที่เป็นมิตร แสดงการให้เกียรติผู้ฟัง มีบุคลิภาพทางอารมณ์ คือความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ไม่แสดงอาการที่ไม่ชอบหรือไม่พอใจออกมา ส่วนบุคลิภาพทางสังคม คือความสามารถในการปรับตัวได้ดี สามารถสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี บุคลิภาพทางสติปัญญา คือความสามารถในการคิด เข้าใจและสามารถถ่ายทอดความรู้ ความคิดให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้ฟัง ที่สามารถสังเกตเห็นได้และรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส

๓.๘. สรุป

อวจนภาษาทั้งหลายที่พระองค์ทรงแสดงคือ อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องด้วยระยะทางหรือพื้นที่ อาทิเช่น อติทุร นั่งไกลเกินไป อุปริवाद นั่งในที่เหน็ดเหนื่อย หรืออุณนตปปะทส นั่งในที่สูง ลักษณะการใช้พื้นที่ของพระพุทธรองค์คือ การประทับนั่งอยู่ตรงกลางหมู่สงฆ์ ลักษณะการใช้พื้นที่ของพระพุทธรองค์ในพระสูตร คือบอกให้ผู้พบเห็นได้ทราบถึงสถานภาพ ความเป็นผู้นำ อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวลาของพระพุทธรองค์ ที่ทรงกำหนดเพื่อกระทำพุทธกิจในแต่ละวัน อวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย คือการแสดงท่าทางหรืออิริยาบถต่าง ๆ เช่น อิริยาบถเดิน อิริยาบถนั่ง อิริยาบถนอน อิริยาบถนั่ง และอิริยาบถการใช้สอยดา อวจนภาษาที่ปรากฏทางกายภาพคือ ลักษณะของรูปร่างหน้าตาถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือ อวจนภาษาที่ปรากฏด้วยวิธีการสัมผัสคือ อวจนภาษาที่เกิดจากการใช้การสัมผัสทางกาย เพื่อสื่อสารความรู้สึกและอารมณ์ อวจนภาษาที่ปรากฏทางปริภาษา คือภาษาที่ปรากฏมาพร้อมกับคำพูด เป็นลักษณะของน้ำเสียง ผู้ฟังสามารถสังเกตได้จากคำพูดที่บุคคลพูดออกมา มีความไพเราะ ก้องกังวาน ดัง ค่อย นุ่มนวล หรือแหบเครือ อวจนภาษาที่เป็นวัตถุภาษา วัตถุสิ่งของ คือ การใช้วัตถุสิ่งของเพื่อการสื่อสาร เช่น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับรวมถึงวัตถุสิ่งของที่อยู่ตามธรรมชาติ

ดังนั้น เพื่อสร้างความเข้าใจและเลื่อมใสศรัทธาเป็นเบื้องต้นแก่ผู้ฟัง หลังจากเกิดความเลื่อมใสศรัทธาหันมาสนใจแล้ว พระองค์ก็จะทรงแสดงหลักของพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ ๔ ให้ผู้ฟังได้รับผลตามสมควรแก่กำลังสติปัญญาบางคนก็ตั้งอยู่ในความเลื่อมใสศรัทธาไม่คลอนแคลน บางคนก็ดำรงอยู่ในอริยผลเบื้องต้น คือโสดาปัตติผล หรือดำรงอยู่ในอริยผลเบื้องต้นสูงขึ้นไปตามลำดับ จึงเห็นได้ชัดว่าอวจนภาษามีบทบาทสำคัญต่อการสื่อสารของพระพุทธรองค์ หากถามว่าการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะทุกครั้ง หากพระพุทธรองค์ไม่ทรงใช้อวจนภาษา การสื่อสารครั้งนั้นจะประสบผลสำเร็จดังที่พระองค์ทรงมุ่งหวังหรือไม่ คำตอบก็คือ ประสบผลสำเร็จเช่นกัน แต่ก็มีหลายครั้งเช่นกันที่อวจนภาษามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรม เช่น ในอัมพวันสูตร พรหมณีโปกขรชาติ

เกิดความสงสัยในลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการของพระพุทธองค์ว่า จะเป็นจริงดังที่ชาวเล่าลือหรือไม่ เมื่อพราหมณ์ได้ส่งลูกศิษย์ไปสืบดูและได้เห็นด้วยตาของตน จึงเกิดความเชื่ออย่างสนิทใจและเกิดความเลื่อมใสในลักษณะมหาบุรุษของพระพุทธองค์เนื่องจากการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ เนื้อหาของธรรมมีทั้งที่มีลักษณะเป็นนามธรรม มีความลึกซึ้งยากแก่การคิดจินตนาการให้เห็นภาพ ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ก็ได้ใช้อุปมาเปรียบเทียบ โดยทรงนำวัตถุทั้งที่อยู่ตามธรรมชาติและเกี่ยวกับวิถีชีวิตซึ่งเป็นที่รู้จักของชนในสมัยนั้นมาเปรียบเทียบ หรือขยายเนื้อหา เหตุผลก็เพื่อจะให้ผู้ฟังเกิดภาพ และเข้าใจเนื้อหาอย่างชัดเจนทั้งวิธีการเผยแผ่ก็มีหลากหลายยืดหยุ่นไปตามความเหมาะสมกับลักษณะแห่งอุปนิสัย จริตและปัญญาของบุคคลแต่ละคน แต่ละกลุ่ม จึงทำให้การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์ประสบผลสำเร็จอย่างสูงสุด จนพระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานหยั่งรากลึกมาจนปัจจุบัน